

UCH YOSHLI BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Mualliflar: Kamoliddinova Shoira Kenjayeva Ozoda

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada uch yoshli bolalarning psixologik rivojlanish bosqichi, shaxsiy va ijtimoiy xulq-atvoridagi o'zgarishlar, emotsional holatlar, nutq rivoji, tafakkur va xotira jarayonlarining shakllanishi ilmiy asosda yoritiladi. Uch yosh davri "o'tish davri" bo'lib, bu davrda bola o'z "Men"ini anglay boshlaydi, mustaqillik ehtiyoji kuchayadi va kattalar bilan munosabatlar qayta shakllanadi. Maqolada uch yosh inqirozining sabablari, tipik belgilari, pedagogik-psixologik yondashuvlar hamda tarbiyachilar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar keltiriladi. Tadqiqot tahliliy yondashuv asosida olib borilgan bo'lib, maktabgacha yosh psixologiyasi bo'yicha yetakchi olimlar qarashlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: uch yosh inqirozi, "Men" konsepsiyasi, mustaqillik, negativizm, qaysarlik, emotsional rivojlanish, nutq, o'yin faoliyati, ijtimoiylashuv, tarbiyaviy yondashuv.

Kalit so'z: 3 yosh inqirozi, shaxs shakllanishi, nutq rivoji, emotsional holat, ijtimoiylashuv

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bola shaxsining shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, uch yosh davri psixologiyada alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu davr ko'pincha "uch yosh inqirozi" sifatida talqin qilinadi. Mazkur bosqichda bola o'zini alohida shaxs sifatida anglashga intiladi, mustaqil qaror qabul qilish, o'z fikrini bildirish, tanlov qilish ehtiyoji kuchayadi. Bu esa bola xulqida keskin o'zgarishlar, emotsional beqarorlik va kattalar bilan munosabatlarda ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Uch yoshli bolaning psixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish tarbiyachilar, ota-onalar va psixologlar uchun muhim, chunki aynan shu davrda to'g'ri pedagogik yondashuv bola shaxsining sog'lom shakllanishiga, ijtimoiy

moslashuviga, nutq va tafakkur rivojiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, maqolada uch yoshli bolalarning psixik jarayonlari, emotsional-irodaviy holati, ijtimoiy xulqi hamda tarbiyaviy muhitning roli ilmiy asosda yoritiladi.

REJA

1. Uch yosh davrining psixologik tavsifi va rivojlanish omillari
2. Uch yosh inqirozi: sabablari, belgilari va psixologik mexanizmlari
3. Uch yoshli bolalarda nutq va tafakkur rivojlanishining xususiyatlari
4. Emotsional-irodaviy rivojlanish va xulq-atvor o'zgarishlari
5. O'yin faoliyati va ijtimoiylashuv jarayonining ahamiyati
6. Ota-ona va tarbiyachilar uchun psixologik-pedagogik tavsiyalar

1. UCH YOSH DAVRINING PSIXOLOGIK TAVSIFI VA RIVOJLANISH

OMILLARI

Uch yosh davri bolalikning erta bosqichidan maktabgacha yoshga o'tish davri hisoblanadi. Bu davrda bola psixikasida sifat jihatdan yangi o'zgarishlar yuz beradi. L.S. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, bola rivojlanishi "ijtimoiy vaziyat" bilan belgilanadi, ya'ni bola atrofidagi kattalar bilan munosabat shakli o'zgarishi psixik rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Uch yoshli bolada quyidagi asosiy psixologik o'zgarishlar kuzatiladi:

Mustaqillikning kuchayishi (bola "o'zim" deyishni boshlaydi)

Shaxsiy chegaralarning paydo bo'lishi

Emotsional reaksiyalarning kuchayishi

Nutqning tez rivojlanishi

O'yin faoliyatining murakkablashuvi

Ijtimoiy tajribaning kengayishi

Bu yoshda bolaning psixik rivojlanishi biologik yetilish bilan birga, tarbiya, ijtimoiy muhit, muloqot sifati, oiladagi emotsional iqlim va maktabgacha ta'lim muassasasidagi ta'sirlar bilan chambarchas bog'liq.

2. UCH YOSH INQIROZI: SABABLARI, BELGILARI VA PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Psixologiyada “uch yosh inqirozi” tushunchasi bolaning o‘zini shaxs sifatida anglash bosqichidagi ichki ziddiyatlar bilan izohlanadi. Bu davrda bola kattalarga qaram bo‘lib qolishni istamaydi, lekin hali ko‘p ko‘nikmalarni mustaqil bajara olmaydi. Ana shu ichki qarama-qarshilik bola xulqida keskin o‘zgarishlar orqali namoyon bo‘ladi.

Uch yosh inqirozining asosiy belgilari:

Negativizm – bola kattalar aytganini rad etadi, sabab harakat mazmunida emas, “kattaga qarshi turish”da bo‘ladi.

Qaysarlik – bola o‘z fikrida turib oladi, hatto bu unga zarar keltirsa ham.

O‘jarlik – bola o‘z xohishini majburlash orqali amalga oshirmoqchi bo‘ladi.

O‘zbilarmonlik (samostoyatelnost) – “o‘zim qilaman” degan talabning kuchayishi.

Kattalarni qadsizlantirish – bola ota-ona yoki tarbiyachining so‘zini mensimaslikka moyil bo‘lishi mumkin.

Protest reaksiyalar – yig‘lash, qichqirish, o‘zini yerga tashlash kabi holatlar.

Bu belgilar patologiya emas, balki rivojlanishning tabiiy bosqichi hisoblanadi. Agar kattalar bu davrni noto‘g‘ri baholasa (jazolash, kamsitish, doimiy taqiqlash), bola shaxsida ishonchsizlik, tajovuzkorlik yoki passivlik shakllanishi mumkin.

3. UCH YOSHLI BOLALARDA NUTQ VA TAFAKKUR RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Uch yoshda nutq rivoji juda tezlashadi. Bola so‘z boyligini kengaytiradi, gap tuzish ko‘nikmalari shakllanadi, savollar ko‘payadi. Ushbu davrda nutq nafaqat aloqa vositasi, balki **tafakkurni boshqaruvchi mexanizmga** aylanadi.

Uch yoshli bolalarda nutq rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari:

800–1500 atrofida so‘z zaxirasi shakllanishi (individual farqlar katta)

3–5 soʻzdan iborat gaplar tuzish

“Nima?”, “Nega?”, “Qayerda?” kabi savollarning koʻpayishi

Buyruq, iltimos, inkor shakllarini qoʻllash

Oʻz hissiyotini soʻz bilan ifodalashga urinish

Tafakkur rivojida esa **koʻrgazmali-harakatli tafakkur**dan **koʻrgazmali-obrazli tafakkur**ga oʻtish kuzatiladi. Bola predmetlar bilan harakat qilish orqali muammoni hal qilishdan, asta-sekin tasavvur va obrazlar asosida fikrlashga oʻta boshlaydi. Shu davrda **taqqoslash, umumlashtirish, guruhlash** kabi elementar aqliy operatsiyalar paydo boʻladi.

4. EMOTSIONAL-IRODAVIY RIVOJLANISH VA XULQ-ATVOR OʻZGARISHLARI

Uch yoshda emotsiyalar kuchli va tez almashuvchan boʻladi. Bola hali emotsiyalarini toʻliq boshqara olmaydi. Shu sababli, mayda vaziyatlar ham kuchli reaksiya chaqirishi mumkin.

Asosiy emotsional xususiyatlar:

Tez ranjish va tez xursand boʻlish

Kayfiyatning beqarorligi

Kattalar eʼtiboriga kuchli ehtiyoj

Maqtovga sezgirlik

Tanbeh va jazoga nisbatan keskin reaksiya

Irodaviy rivojlanish ham boshlangʻich bosqichda boʻladi. Bola maqsadni uzoq vaqt saqlay olmaydi, tez chalgʻiydi, lekin qiziqish uygʻotilgan faoliyatda (masalan, oʻyin yoki rasm chizish) maʼlum vaqt davomida barqaror boʻlishi mumkin.

Shuningdek, uch yoshda bola xulq-atvorida **“oʻzini namoyon qilish”** ehtiyoji kuchayadi. Bola kattalar tomonidan tan olinishi va “men ham qila olaman” degan hisni his etishni xohlaydi.

5. O'YIN FAOLIYATI VA IJTIMOIYLASHUV JARAYONINING AHAMIYATI

Uch yoshli bolada o'yin – yetakchi faoliyat turiga aylana boshlaydi. O'yin bola psixikasini rivojlantiruvchi asosiy mexanizm bo'lib, unda bola:

ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi
muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi
emotsiyalarni boshqarishni o'rganadi
tasavvur va ijodkorlikni shakllantiradi
xulqiy me'yorlarni qabul qiladi

Uch yoshda o'yinlar odatda quyidagicha bo'ladi:

Predmetli o'yinlar (konstruktor, kublar, mozaika)

Taqlid o'yinlari (telefonlashish, oshpaz, shifokor)

Oddiy rolli o'yinlar (ona-bola, mehmon kutish)

Ijtimoiylashuv jarayonida bola tengdoshlar bilan munosabatni o'rganadi. Biroq bu yoshda bola ko'pincha “yonma-yon o'yin” (parallel play) uslubida o'ynaydi: ya'ni bir joyda bo'lsa-da, har kim o'z o'yini bilan band bo'ladi. Bu normal holat hisoblanadi. Vaqt o'tishi bilan hamkorlikdagi o'yin elementlari paydo bo'ladi.

6. OTA-ONA VA TARBIYACHILAR UCHUN PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIYALAR

Uch yosh inqirozini yengil o'tkazish ko'p jihatdan kattalarning yondashuviga bog'liq. Quyidagi tavsiyalar amaliy jihatdan muhim:

Tanlov berish

“Qizil ko'ylakni kiyasanmi yoki ko'kini?” kabi variantlar bola mustaqilligini qondiradi.

Qattiq taqiqlarni kamaytirish

“Bo'lmaydi!” o'rniga “Buni shunday qilamiz” usuli samaraliroq.

Maqtov va ijobiy mustahkamlash

Bola muvaffaqiyatini e'tirof etish uning o'ziga ishonchini oshiradi.

Emotsiyalarni nomlash

“Sen jahling chiqyapti, chunki o‘yinchoqni berish qiyin” kabi iboralar bola hissiyotini tushunishga yordam beradi.

Kundalik rejim va barqarorlik

Rejimning buzilishi emotsional beqarorlikni kuchaytiradi.

O‘yin orqali tarbiya

Qoidalarni majburlab emas, o‘yin orqali singdirish eng samarali usullardan biridir.

Jazo o‘rniga tushuntirish

Jazolash bolada qo‘rquv va tajovuzni kuchaytirishi mumkin.

XULOSA

Uch yoshli bolalarning psixologik xususiyatlari shaxs rivojlanishining muhim bosqichi bo‘lib, bu davrda bola mustaqillikka intiladi, o‘z “Men”ini anglaydi va kattalar bilan munosabatlarda yangi bosqich boshlanadi. Uch yosh inqirozi tabiiy rivojlanish jarayoni bo‘lib, negativizm, qaysarlik, protest reaksiyalari kabi holatlar orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu davrda nutq, tafakkur, emotsional va irodaviy jarayonlar faol rivojlanadi, o‘yin esa yetakchi faoliyat sifatida ijtimoiylashuvning asosiy mexanizmiga aylanadi.

Ota-onalar va tarbiyachilar tomonidan to‘g‘ri psixologik yondashuv qo‘llansa, uch yosh inqirozi bola shaxsining mustahkamlanishiga, o‘ziga ishonchning shakllanishiga, muloqot va xulqiy ko‘nikmalarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, uch yosh davrini muammoli davr emas, balki shaxs rivojlanishining yangi imkoniyatlar bosqichi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Vygotskiy L.S. **Psixologiya razvitiya rebenka.** – Moskva: Pedagogika, 1984.

Elkonin D.B. **Bolalar psixologiyasi.** – Moskva: Prosveshchenie, 1978.

Leontev A.N. **Faoliyat. Ong. Shaxs.** – Moskva: Politizdat, 1975.

Piaget J. **The Psychology of the Child.** – New York: Basic Books, 1972.

Erikson E. **Childhood and Society.** – New York: Norton, 1963.

Bowlby J. **Attachment and Loss.** – London: Pimlico, 1997.

Rubinshteyn S.L. **Umumiy psixologiya asoslari.** – Moskva, 1976.

Mukhina V.S. **Yosh psixologiyasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1998.

G‘oziyev E. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.